

A Debreceni Református Kollégium története

A KEZDETEK (16. SZÁZAD) ÉS AZ ISKOLA ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

1. Az alapítás körülményei:

- a városban már korábban is működő iskola **1538-ban került reformátori vezetés alá** (ezt tekintjük az alapítási évnek)
- első rektora: Dézsi András, az első diákokról viszont nem sokat tudunk (az 1564-es tűzvész elpusztította a névsort)
- az ekkor kialakuló **iskolai, oktatási szerkezet kisebb változásokkal évszázadokig (1849-ig) fennmaradt**

2. Az iskola szerkezeti jellemzői:

a) Az iskolaszervezet:

- nem egyszerűen diákotthon, hanem egy egymásra épülő, **háromszintes képzést** jelentett a kollégium
- nyugat-európai mintára alakították ki:
 - négy osztály *elemi* szintű képzés → elemi ismeretek (írás, olvasás, számolás)
 - hat *gimnáziumi* osztály → a latin nyelv elsajátítása, majd a poétika és retorika tanulása
 - két-három éves *akadémiai* képzés → teológia, bölcselet, később természettudományos és történelmi ismeretek is

b) Az oktatás szervezete:

- a *városi* és az *egyháztanács* közös felügyelete alatt állt a Kollégium (előbbi a kinevezésért, fizetésért, utóbbi az oktatás tartalmi kérdéseiről volt felelős)
- 1849-ig az ún. **praeceptor** rendszer határozta meg az iskolát:
 - az iskola élén álló *rektor* tanította az idősebb (akadémista) diákokat (kezdetben egy rektor; 1626-tól kettő, majd 1660-tól, a váradi iskola beolvadásától három rektor volt)
 - az idősebb diákok közül megbízottak, a *praeceptorok* tanították az alsóbb éveseket (növendék tanítóság gyakorlata)

c) A tanítás rendje:

- két félévre osztották a tanítást (nyári/téli), közte hosszabb szünet nem igazán volt
- a nagyobb egyházi ünnepek mellett kb. 50 egyéb ünnep jelentett szünetet
- napi beosztás: hajnali háromkor volt az ébresztő, ezt követően délelőtt 6-7 és 9-10 óra közt, délután pedig 2-3 és 4-5 közt folyt a tanítás
- elemi szinten magyar nyelvű oktatás folyt, a gimnáziumi években ez latinra változott

d) A diákköztársaság jellemzői:

- wittenbergi mintára alakították ki a **diákköztársaság (Coetus)** rendszerét, amely **a kollégiumi élet mindennapjait szabályozta** (önrendelkezés elve)

- fontosabb testületei, hivatalai: *senatus scholasticus*, *sedes scholastica* és a különféle *diáktisztségek*

Senatus scholasticus:

- a fontosabb ügyekben a coetus teljes tagságának kellett volna döntenie, de ez kivitelezhetetlen volt
- ezért a képviselői rendszerre épülő senatus döntött a fontos kérdésekben
- tagjai: szénior, kontraskriba, jurátusok (esküdtek)
- feladata, jogkörei: pénzügyek kezelése, diákok rangsorolása, döntés a külföldi ösztöndíjakról, a hivatalviselésről és a legáció rendjéről

Sedes scholastica:

- az iskolai törvényszék, mely a fegyelmi ügyeket tárgyalta
- tagjai: rektor, szénior, kontraskriba, jurátusok, és rendkívüli ügyekben a városi és egyháztanács képviselői

A fontosabb diáktisztségek:

- *Szénior*: a legfőbb diáktisztség, az utolsó évesek közül választották
 - ő képviselte a diákság ügyeit rektorok előtt, a diákság előtt pedig a rektori tekintély őrzője
 - kezelte a Coetus pénztárát, kiválasztotta a többi képviselőt
- *Kontraskriba*: a szénior helyettese, szintén a diákok választották
 - felügyelte a diákok iskolai és iskolán kívüli tevékenységét

- ügyelt a törvények betartására, és gondoskodott a büntetések végrehajtásáról

- *Ökonómus*: gazda, a rendfenntartásért felelős tisztségviselő
 - feljegyezte a hiányzó diákok nevét, ellenőrizte a diákság létszámát
 - lebonyolította az ébresztőt és a takarodót
- *Kántorok/kollégák*: segédtanítók a praeceptorok mellett
- *Kokvus*: az élelmiszerellátásért és –elosztásért felelős diák
- *Explorátor*: kémlelő, felfedező diák → felkutatta, hogy hol van a városban olyan alkalom, ahol a diákok élelemért cserébe köszöntőket énekelhettek
- *Janitor*: kapusdiákok, akik a Kollégium bejáratát őrizték
- *Lotor*: mosogatást végző diák, büntetőtisztség
- *Vigil*: éjjeliőr, egy éjszaka összesen négy látta el ezt a szolgálatot (két ember kilenctől éjfélig, kettő éjfélől háromig); büntetőtisztség

3. A kollégiumi élet jellemzői:

a) A partikularendszer sajátosságai:

- a partikulák a Kollégiumhoz mint **Alma Materhez (anyaiskolához) tartozó kisebb, vidéki iskolák**
- főleg az alföldi térségben, de még Erdélyben és a Dunántúlon is voltak partikulák
- több szállal is összekapcsolódott egy partikula és az anyaiskola:
 - tantervük, tananyaguk és tankönyveik azonosak voltak
 - a partikulák legtehetségesebb diákjai a Kollégiumban tanulhattak
 - a Kollégium elvégzése után sokan itt kaptak tanítói vagy lelkészi állást

b) A vidéki adománygyűjtés lehetőségei:

- ez is **szorosan kapcsolódott a partikulákhoz**
- a *kápsálás* őszi adománygyűjtés volt a debreceni és a környékbeli gazdáknál
- a *szupplikáció* országos méretű adománygyűjtés volt, mely elsősorban a partikulák településeit vette célba
- a *legáció* alkalmával a nagyobb egyházi ünnepeken kollégiumi diákok prédikáltak a vidéki gyülekezetekben, cserébe adományokat hoztak haza az iskolának (1630-ban Zólyomi Dávid erdélyi főkapitány kezdeményezésére alakult ki)

c) Peregrináció:

- a **legtehetségesebb akadémista diákok neves, külföldi egyetemeken való tanulása**
- elsősorban a híres protestáns egyetemekre irányult a peregrináció (Németország, Svájc, Anglia, Németalföld)
- a diákoknak könyveket kellett hazahozniuk a Kollégium számára (erre épült a Nagykönyvtár ma is egyedülálló gyűjteménye)

d) A kollégiumi belső élet:

Vétségek/büntetések:

- az alábbi *vétségeket* büntették a legszigorúbban: istentisztelet elmulasztása, mértéktelen borfogyasztás, kártyajáték, káromkodás, tiltott helyen való dohányzás, tiszteletlenség és a magyar nyelv használata
- az alábbi *büntetéseket* alkalmazták: megrovás, pénzbüntetés, lefokozás, felfüggesztés, karcer (börtönbüntetés), kicsapás

Diákviselet:

- 1624-ben **I. Rákóczi György rendelte el** a kötelező iskolai viselet, a **tóga hordását**
- négy részből állt: fekete, kapcsos dolmány; zöld, sárga posztószőr; nyestes kunsüveg (sinkó); hosszú szárú bőrcsizma

A fontosabb diákegyesületek:

- *Kántus*: az iskola négyszólamú énekkara
 - bár az éneklés kezdettől meghatározó, szervezett kórus csak a 18. században jött létre
 - Maróthi György alapította négy diákkal az 1739-es pestisjárvány idején
 - a mai napig működő kórus számos hazai és nemzetközi sikert ért el a következő évszázadokban
- *Diáktűzoltóság*: 1680-1880 között működő diáktársaság
 - a város tűzoltóságát is pótolta (pl. felszerelést is a várostól kaptak)

- egy diák állandóan kémlelte a kollégiumi toronyból a várost, és figyelmeztetett, ha tűz ütött ki
- nevezetes szerszámuk a *gerudium* (kisbot – 150 cm, 7 kg; nagybot – 170 cm, 8 kg) → a tűzhez való hozzáférést biztosította, és megakadályozta a továbbterjedést
- a tagságba való felvételhez fél kézzel ki kellett tartani
- a városi tűzoltóság megalakulásával feladata megszűnt, a társaság feloszlott

A KOLLÉGIUM TÖRTÉNETE A 17-19. SZÁZADBAN

1. A 17. század fontosabb eseményei:

- 1660. A törökök támadása elől menekülve a **váradik kollégium Martonfalvi Tóth György professzor vezetésével Debrecenbe költözött**
- így létrejött a harmadik rektori állás, és a következő években kibővítették az iskola épületét (1662. U-alakú szárny; 1668. Négyzetes, zárt épület)
- a beolvadásnak köszönhetően bővül a partikulahálózat
- **az erdélyi vezérek, fejedelmek nagymértékben befolyásolták az iskola életét** ebben a században → az anyagi támogatás mellett kialakul a legáció intézménye (1630), bevezetik a tóga viselését (1624), és Debrecen új harangot kap (1636)

2. A 18. század fontosabb eseményei:

- a század egészében a **legnagyobb nehézséget a Habsburgok központosító és katolizáló törekvései jelentették**
- 1731. Carolina Resolutio: megtiltotta az iskolai gyűjtést
- 1777. Ratio Educationis: állami felügyelet alá kívánta helyezni az elemi tagozatot
- A Kollégium és Debrecen igyekszik ellenállni e rendeleteknek (Domokos Márton és Domokos Lajos vezetésével)
- ez a század mindemellett a **„nagy professzorok” időszak** is, a leghíresebbek:
 - *Maróthy György*: történelem/ékekészítés tanára, *Arithmetica* című könyvét évtizedekig használták az oktatásban + a Kántus alapítója
 - *Hatvani István*: az ördögös professzor, a korban újszerű fizikai-kémiai kísérleteket végzett

3. A 19. század első felének fontosabb eseményei:

- 1802. **Leégett a Nagytemplom, a Kollégium déli szárnya** (illetve a Nagykönyvtár állományának egy része) egy debreceni tűzvész során
- a következő években (1803-1816) Péchy Mihály tervei alapján **újjáépült a Kollégium déli szárnya**
- ekkor épült meg az Oratórium, melynek belső berendezését Dohányosi József, helyi asztalosmester készítette el
- a következő évektől a tantervben egyre fontosabbá vált a nemzeti szellemű ismeretek (földrajz, nyelv, irodalom, történelem) oktatása → a reformkor hatásának tulajdonítható
- a Kollégium is **kivette a részét az 1848/49-es szabadságharcból**:
 - egyetértettek a reformkövetelésekkel, a diákok egy része nemzetőrnek állt
 - 1849-ben, Debrecen fővárossá válását követően az országgyűlés az Oratóriumban ülésezett (itt szavazták meg április 13-án a másnap kihirdetett Függetlenségi Nyilatkozatot)
 - az épületben volt a Pénzügyminisztérium, a fől szinten nyomták a Kossuth-bankót

A KOLLÉGIUM TÖRTÉNETE A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL NAPJAINKIG

1. Az oktatási szerkezet átalakulása:

- **1849. Organisations Entwurf**: osztrák tanügyi rendelet, mely egységesítette az állami oktatást:
 - előírta a szakképzett tanerő alkalmazását → ezzel megszűnt a praeceptor rendszer
 - a vidéki kisiskoláknak is önálló tanerőt kellett biztosítani → ezzel megszűnt a partikularendszer
 - bevezették az érettségi rendszerét
- a Kollégium kezdetben ellenállt, de később kénytelen volt elfogadni az új rendszert
- ennek hatására **az iskolaszervezet is jelentősen módosult a későbbi években**:
 - megmaradt a négyéves elemi képzés, ezt követte a nyolcosztályos gimnáziumi oktatás, az akadémiai tagozat pedig háromkarú főiskola lett (teológia, jog, bölcsészet)
 - emellett megjelent a tanítóképzés és a polgári iskola is az intézményen belül

- 1912. A Kollégium főiskolai karaiból létrejön a debreceni egyetem (1932-ig a Kollégium épületében működik)
 - a fiúgimnázium ennek köszönhetően új épületbe költözik 1914-ben (a Péterfia utcán a mai Tanítóképző épületébe)
- **1944-ben**, amikor Debrecen újra fővárosa lett, az **Ideiglenes Nemzetgyűlés az Oratóriumban ülésezett**

2. Az iskola története az államosítástól napjainkig:

- 1948-tól **megkezdődött az egyházi iskolák államosítása**, mely a Kollégiumot is súlyosan érintette:
 - államosították az elemi képzést, a nyolcosztályos gimnázium alsó négy évfolyamát, a tanítóképző intézetét, és megszüntették a polgári iskoláját
 - a teológiai kart kiutasították az egyetemről, így az visszakerült a Kollégiumba
 - mivel 1952-ben államosították a Dóczy Leánynevelőt is, a megmaradt négyosztályos gimnázium koedukálttá vált
- a rendszerváltásig az egyetlen működő református középiskola (és teológia) volt az országban → azonban **számos hátránnyal kellett megküzdnie**:
 - követnie kellett az állami előírásokat (tankönyvek, tantervek)
 - nem volt lehetőség önálló tanárképzésre, továbbképzésre
 - szűkösek voltak az anyagi lehetőségek (fizetés, fejlesztés)
 - az itt végzett diákok komoly hátrányba kerültek az egyetemi felvételen és az álláskeresésben
- 1972. A Gimnázium Péterfia utcai épülete állami tulajdonba kerül → az intézmény a mai helyére, a Kálvin téri épületbe költözik
- a **rendszerváltást követően újraindulnak a Kollégium (és az egyház) korábbi iskolái**, intézményei
- jelenleg a Kollégium oktatási intézményei: az óvoda, az általános iskola („Kisrefi”), a négyosztályos gimnázium („Refi”) és a hatosztályos gimnázium (Dóczy)

A KOLLÉGIUM MŰVELŐDÉS- ÉS IRODALOMTÖRTÉNETI SZEREPE

- története során a **Kollégium szorosan kapcsolódott a magyar szellemi élethez**, különös tekintettel a magyar irodalomra
 - számos művész, tudós került ki a kollégiumi diákok közül, másrészt az intézményben folyó oktatás nemcsak a hazai, hanem néhány korszakban európai mércével tekintve is meghatározó
1. A kollégiumi diákköltészet jellemzői és hatása:
 - a poétikaoktatás nagy hangsúlyt helyezett a latin nyelvű versírás oktatására
 - két verstípust kellett alkotni: *szentencia* (bölcseleti téma) és *pictura* (leírás)
 - emellett jelentős szerepet játszik az iskola életében az *alkalmi költészet* → jeles alkalmakra vagy saját szórakoztatásukra írt köszöntők, búcsúztatók stb.
 - a Kollégiumból kikerült jelentős írók, költők életművére ez a két hagyomány nagy hatást gyakorolt (pl. Csokonai, Arany)
 2. A Kollégium híresebb diákjai:
 - a) 18-19. század fordulója:
 - Fazekas Mihály (1775-1782 között volt diák)
 - Csokonai Vitéz Mihály (1780-1795)
 - Kölcsey Ferenc (1796-1809)
 - b) 19. század:
 - Arany János (1833-36)
 - Móricz Zsigmond (1890-94)
 - Medgyessy Ferenc, szobrász
 - Oláh Gábor, költő
 - Ady Endre
 - c) 20. század:
 - 1910-1918. A „nagy osztály” (Szabó Lőrinc, Gulyás Pál, költők; Bay Zoltán, fizikus; Törő Imre, orvosprofesszor)
 - Sarkadi Imre, író
 - Julow Viktor, irodalomtörténész
 - Kiss Tamás, költő